

Sven Stolpe

Blåsten av ett temperament

S.Nordin

September 26-28, 2105

Namnet Stolpe hörde jag ofta nämnas i hemmet på tidigt sextioal. Vad han egentligen var hade jag väl lite dimmiga uppfattningar om först. Hörde rykten om att han var en vilde bakom ratten, och att han en gång mötte en bilförare som höll på sin rätt, den som kommer från höger måste ju väja¹. Senare förstod jag att han hade misslyckats med sin disputation och det insinuerades att mycket av det han skrev om Kristina var inte belagt, kanske rent av påhittat. Han hamnade under ett par år innan sin pensionering som lektor i Mjölby och bjöds en gång in till vår gymnasieskola i Motala för att föreläsa på 'timmen till förfogande' som det hette då. Det nya gymnasiet hade införts och studentmössan avskaffats hösten 1966 och detta var en del av den nya fläkten. Innan timmen var slut började en del av åhörarna avvika, nämligen de som bodde utsocknes och inte ville missa bussen hem. Stolpe fick ett raserianfall och i ett utbrott förfasade han sig över de hur kunde behandla honom så. En del av eleverna blev så rädda att de satt kvar och skakade och missade bussen hem. Det var en liten skandal. Sista gången jag såg honom i verkliga livet var på en sammankomst av Svenska Humanistiska Förbundet i staden, och det måste ha varit våren 1971². Han var givetvis känd från TV redan då, och han och Lagercrantz var som hund och katt i den offentliga debatten. Jag minns att Stolpe sade att han för allt i världen inte ville träffa honom av rädsla för att tycka om honom och lade till några erkännande ord om hans dikter. I borgerliga kretsar höll man på Stolpe, men jag minns att min mamma ansåg Lagercrantz intelligentare, ty sådana omdömen fälldes på den tiden. Men i och med att jag for till USA hösten 1971 var jag borta från Sverige och dess något provinsiella företeelser under hela 70-talet och när jag var tillbaka under 80-talet var det ganska tyst om honom (kanske för att jag inte hade regelbunden tillgång till TV) och när han dog i mitten av 90-talet var jag närmast förvånad över att han hade varit vid liv så länge.

En biografi är även en gestaltning av en tid vilket även om inte det huvudsakliga syftet utgör ofta många gånger den största behållningen. Den tid i vilken Stolpe huvudsakligen verkade var läroverkets tid, den tid då lärarna, speciellt gymnasielärarna utgjorde

¹ En alternativ och trovärdigare version står faktiskt att finna i denna bok, som bekräftar att det flyktiga minnet väsentligen var korrekt, annars brukar ju barndomsminnenas autenticitet förnekas.

² Som ytterligare beröringspunkt skulle ha kunnat nämnas det faktum att min pappa körde Stolpes dotter i fysik i studentexamen trots att han utsattes för stor press att så inte göra. Ur denna bok erfar jag att Stolpe hade två döttrar, den ena alltför gammal för att ha kunnat ha någon anknytning till Motala vid den aktuella åldern, och den andra alltför ung för att ha kunnat gå upp i studentexamen överhuvudtaget och skulle dessutom ha varit en skolkamrat till mig. Min sagesman - min mamma - måste med sin livliga fantasi ha fått allt om bakfoten. Å andra sidan kan historien vara sann, bara med andra aktörer.

stommen av den intellektuella eliten. En tid när det inte var vattentäta skott mellan skola och universitet, utan bägge ingick i en symbios. Den naturliga karriärvägen för en disputerad forskare var att bli gymnasielärare, även om givetvis endast en minoritet av dessa var disputerade. Efter många år som lärare kunde somliga av dessa, företrädesvis inom humanistiska ämnen, återvända till universiteten, i så fall inte sällan som professorer, ett förfarande som numera ter sig smått absurt men förekom fram till slutet av 60-talet³. Lägg därtill de regelbundna professorsuppdragen som censor vid studentexamen, och att majoriteten av de studenter en professor handledde till lic.examen hamnade som lektorer ute på skolorna. I denna klassiska skolform verkade lärarna främst som personligheter inte som pedagoger. Stolpe själv slutade som lektor i Mjölby där han verkade fram till sin pensionering 1972 (anmärkningsvärt vid 67 års ålder och inte sedvanliga 65) och tilldelades professors namn 1993, visserligen en till intet förpliktande gest, men dock ännu ej helt utan innebörd, som det numera har blivit. Den gamla lärdomsskolan föll så småningom i vanrykte, det hette att den endast var en skola för en privilegierad överklass, och att det skulle bli andra bullar när den öppnades för hela begåvningsreserven, för övrigt ett begrepp som var gångbart på 60-talet men som helt skulle försvinna och bli meningslöst i och med att begreppet 'begåvning' rensades ut såsom smått rasistiskt. Men läroverken befolkades inte enbart av bortskämda överklassbarn utan utgjorde en möjlighet för de läsbegåvade att göra sig gällande, om dock inte sällan avfärdade såsom 'skolljus' av en ogin omgivning. Den gymnasiereform som instiftades 1966 var mycket ambitiös, kursplanerna speciellt i de naturvetenskapliga ämnena utvidgades väsentligt och helt nya moment infördes⁴, men allteftersom inträdet breddades urvattnades de ursprungliga ambitionerna och nivån sjönk obevekligen, om än sakta, (ty i en sådan institution som skolan är trots allt en stor tröghet, på gott och ont, inbyggd), fram till århundradets slut för att sedan befinna sig i fritt fall. En annan bidragande faktor var införandet av lärarhögskolor, modellerade på de folkskoleseminarier som under generationer förtjänstfullt utbildat folkskolelärare. Denna separation mellan lärare och andra studenter vid universiteten var mycket olycklig. Den byggde på idén att lärare hade ett pedagogiskt uppdrag, viktigare än ämneskunnandet, och att detta skulle istället utgöra grunden för deras identitet såväl som legitimitet. Följden blev att läraryrkets status sjönk (och därmed även lönen som fram till 60-talet hade varit i paritet med riksdagsledamöternas) och därmed blev det mindre och mindre attraktivt för begåvningar, som nu i större utsträckning än tidigare hade andra alternativ. När skolorna översvämmades av medelmåttor hade detta en avgörande inverkan på klimat och attityder. Den förhatliga pluggskolan, ersattes av en än mera utpräglad pluggskola, dock utan nödvändigtvis med krav på plugg, och en betygshets, som tidigare inte förekommit, skapad av en betygsinflation som berövade betygen allt mera av deras ursprungliga innehåll. De fagra talen om fostran av självständiga och kreativa individer och lärandet för dess egen skull förlorade all förankring i verkligheten⁵. Stolpe beklagade givetvis högljutt denna utveck-

³ Det sista exemplet i matematik var Heinz Jacobinski som blev professor vid Chalmers 1967 efter att ha varit gymnasielärare halvvannat decennium i Stockholm och disputerad sådan sedan 1961. Dock hans professur blev av ett antal olika anledningar misslyckad.

⁴ I matematik bland annat mängdläran och sannolikhetskalkylen

⁵ Detta hindrar inte att det givetvis förekommer, som det har förekommit i alla tider, men det är ingenting som genomsyrar skolan, som varken uppmuntrar det eller odlar det.

ling, endast vars början han fick uppleva, och skulle säkert ha skylt den på 68-vänstern. Dock denna utveckling skedde under en samfällad politisk enighet och är snarare följden av en omstrukturerad av samhället till ett post-industriellt i vilket utbildningsväsendets mål snarare har varit att förvara och sysselsätta årskullarna än att utbilda och förkovra dem, och kanske framför allt för att snävt företagsekonomiska idéer om effektivitet och produktion har fått ett allt större inflytande, inte bara inom skolans värld men mer och mer även inom högskolans.

Detta må synas en lång och närmast irrelevant utveckling, men faktum är att det speciella kulturklimat som rådde i Sverige under första halvan av 1900-talet, och i vilket Stolpe huvudsakligen verkade, endast blir förståeligt om man ser det som en kontrast mellan en etablerad lärdomsinstitution representerad av läroverk och universitet, och en formellt utbildad begåvningsreserv utmärkt av en äkta bildningstörst, som möttes genom det förhärskande mediet, i detta fall tidningsmediet av vilka det fanns en uppsjö av företrädare. Tidningen är givetvis skriftlig och betonar därmed den skriftliga aspekten till skillnad från radio och television. Men även framförallt radion och TV'n hade ursprungligen en folkbildande ambition innan den kommersiella marknaden så småningom tog över. Under sin senare del av sitt liv blev Stolpe en TV-kändis, knappast förvånande med tanke på hans personlighet. Men det gav företräde åt krumeluren Stolpe på bekostnad av den mera seriöse. Nu finns knappast någonting kvar av dessa stöttepelare, så man behöver knappast förundras över att kulturklimatet så drastiskt har förändrats, och därmed förutsättningarna för den speciella litterära om än provinsiella guldålder som Sverige upplevde mellan säg 1880 och 1960.

Stolpe föddes i ett borgerligt stockholms hem 1905 med en så gott som jämnårig äldre bror med vilken ha livet ut tydligen skulle ha de bästa relationer. Om sina föräldrar, speciellt sin far, skriver han uppskattande i sina memorarer⁶ troligen för att han ville ta avstånd från den förhärskande traditionen att racka ner på föräldrar och uppväxtmiljö, men Nordin vet att knacka på den falska fasaden, och lyfter även fram den spända relationen med den betydligt yngre brodern Birger. Barndomen gestaltas sällan i biografier ej ens i självbiografier fastän ur individens egen synpunkt denna är den känslomässigt viktigaste delen av ett liv och den som mer än någon annan del har präglat oss⁷. Men det är klart att vad som är subjektivt upplevt har inte samma objektivt förankrade intresse som yttre händelser i vuxenlivet, men avsaknaden berövar därmed biografien ett inre liv och gestalningen av det levda livet självt blir mycket rumphugget och riskeras att reduceras till en katalog. Men å andra sidan är det i sakernas natur att åt detta är inte mycket att göra. Följden blir att vi möter Stolpe först som ung student. Efter att ha vässat sig under sin gymnasietid i en litterär förening⁸ framträder han som en självmedveten stjärnstudent i litteratur i Martin Lamms seminarier vid Stockholms högskola med kontakter knytta till såväl Böök som Landqvist. Han är väl beläst, har en snabb och kvick tunga, liksom en

⁶ Ständigt skrivglad skulle han under sitt liv ge ut memoarer i olika versioner, och mot slutet av sitt liv i den form som bäst passade hans kynne, nämligen anekdoternas.

⁷ I den mån det gestaltas görs det litterärt, d.v.s. i fiktionens form. Så gott som allt Astrid Lindgren skrivit kan ses som bearbetning av barndomsminnen, mestadels lyckliga.

⁸ Återigen en aspekt av det gamla läroverket som jag saknar. Under min egen gymnasietid hade detta dött ut, men tydligen varit livaktigt några år tidigare.

skarp och flyhänt penna, och han ger sig snart ut i den vida världen, ty när allt kommer omkring är Sverige en ankdamm. Han knyter kontakt med den tyske litteratören Curtis, och får av denne introduktionsbrev till ett antal franska författare som Gide, du Gard och Mauriac. Han gör succé och knyter värdefulla kontakter och träder in i rollen som introduktör av fransk litteratur i Sverige. Men han ådrar sig även tbc som så många i hans generation, för att inte tala om generationerna innan. Han blir svårt sjuk läggs in på sanatorium och är endast lite drygt tjugo år. Sanatorielitteratur är på modet, speciellt efter Thomas Manns 'Der Zauberberg'. Han använder erfarenheten till stoff för sin roman 'I dödens väntrum' vilket ger ett visst eko i den svenska litterära världen. Hemma i Sverige förälskar han sig i en ung flicka - Karin von Euler⁹ men förhållandet är känslomässigt stormigt även efter giftermålet. Stolpe är, troligen helt på goda grunder, mycket svart-sjuk, och i boken antyds en kärlekshistoria mellan henne och Lagercrantz, av vilken jag inte hade en aning (men som av boken att döma tycks ha varit ganska välkänd) och som kan förklara en del av den bittra animositet Stolpe kände mot sin som han uttryckte det 'fast anställde fiende'. Stolpe ger åtminstone i sina brev vid denna tid uttryck för en djup livsleda där allt förlorar sina färger, en depression som däremot inte tycks inverka på hans skrivarkraft som tyckes obändlig. Stolpe är på god väg att etablera sig såsom 'Schriftsteller' en intellektuell, inledande en karriärväg som var möjlig under denna tid, då det fanns gott om tidningar och feta honorar¹⁰ och då inte bara deckarförfattare kunde publicera sig med vinst.

I sin verksamhet som offentlig debattör skaffade han sig med sitt temperament många fiender, speciellt bland sina vänner. Författaren talar om ett självhävdelsebehov som inte sällan slog över i rent hämndbegär, samtidigt som han befann sig i en permanent livsåskådningskris. Föga förvånande att han då sökte sig till religionen, även om föremålet för denna - Oxfordrörelsen - upplevdes som smått genant av hans samtida, en intellektuell borde veta bättre. Så småningom i och med kriget svalnade hans entusiasm för rörelsen¹¹, ty denne Bachmann, rörelsens på amerikanskt vis karismatiske ledare, hade inte uppfyllt sitt löfte att om kunna hindra kriget, och mot slutet av 40-talet konverterade han till katolicismen, inspirerad av sin hustru. Även om denna konversion gjorde honom till en främmande fågel i den svenska kulturen, var han inte ensam och kunde peka på många internationella förebilder (och efterföljare?) och det upplevdes således som anständigare och smakfullt excentriskt. Stolpes svärfar, som deltagit aktivt på tysk sida under första världskriget, intog en mycket tyskvänlig hållning under det påföljande världskriget utan ansatser till att ta avstånd från regimen, vilket givetvis tolererades under kriget men inte retroaktivt, ett faktum som till en viss del även besudlade Stolpe själv. Bland annat

⁹ Vars tyske far och svenske bror skulle komma att bli svenska nobelpristagare i medicin, men vars begåvning inte tycks ha satt några spår varken hos systemen eller dennes barn och barnbarn, ett ganska vanligt fenomen. En sådan bakgrund kan vara en källa till både ett stabilt självförtroende och en känsla av otillräcklighet.

¹⁰ Under en tid på 50-talet anställdes Stolpe av Aftonbladet (innan den övergick i LO's ägo) med en månadslön på 12'000 som lär motsvara åtminstone det tio-dubbla i dagens penningvärde, inte undra på att han kunde leva i herrgårdsstil.

¹¹ En entusiasm som under sin höjdpunkt fick honom att aktivt missionera bland sina författarvänner och andra närstående.

en annan av hans fiender - Eyvind Jonsson - tröttnade aldrig på att beskylla honom för nazistsympatier, och författaren ser det som en av sina uppgifter som biograf att rentvå honom via citat från sådana anfäktelser.

Stolpe, som tiden fordrade av en literati, försökte sig regelbundet på rena skönlitterära texter, bland de sista försöken på sent 40-tal återfinnes 'Lätt, snabb och öm' där han sätter personliga religiösa katolska erfarenheter i en parismiljö med inslag av förlamande svartsjuka som pikant kryddning¹², men insåg så småningom att han i motsats till Harry Martinsson och andra lokala storheter¹³ saknade den sanna litterära ådran, men däremot var han en essäernas mästare, denna genre som förenar skönlitteraturen med vetenskapen, genom att sänka kraven på stringens och därmed uppmuntra friheten i tanke och formulering. Men att helt avsäga sig vetenskapliga ambitioner var han inte beredd till. Så disputerade han då i slutet av 50-talet på drottning Kristina och hennes katolska omvändelse. Disputationen i Uppsala blev till ett spektakel¹⁴ och en media-händelse, men trots benäget bistånd av den gamle vännen Viktor Svanberg lyckades inte denna inbrytning i den akademiska högborgen. En torr och metodisk opponent, namne till den mere välkände poeten från Uppsala, hade som uppdrag att smula sönder avhandlingen, och lyckades så tillvida genom att betyget inte medförde en automatisk docentur och därmed stängde den akademiska dörren. Stolpe, vars relativt vidlyftiga livsstil som herrgårdsman i Värmland krävde en fast inkomst som skriverierna inte längre garanterade, fick finna sig i att bita i det sura äpplet, genomgå provår och tjänstgöra som lektor i Mjölby, som redan nämnts. Herrgården i Värmland (utanför Karlskoga) fick säljas och istället fick en annan herrgård i Malexander, i södra Östergötland anskaffas. Perioden som lektor på ett gymnasium kan knappast ses som kulmen på en karriär och omfattade endast åtta år, en bråkdel av ett liv, speciellt vid en sådan ålder. Men ännu var inte livet slut, om jag får tro författaren¹⁵ utgjorde 70-talet kulmen på Stolpes kändisskap. Som krumelur var han uppenbarligen ett tacksamt objekt i TV-rutan, och en av de få artikulerade dissidenter till den homogena vänstervåg som utmärkte decenniet. Han var kvick, slagkraftig och uttryckte med förkärlek extrema och stundom smått absurda åsikter och blev aldrig riktigt tagen på allvar misstänker jag, men inte destomindre tog en tyst majoritet honom till sitt hjärta. Under 80-talet bleknade han, hälsan vacklade (efter att under hela sitt vuxna liv varit prekärt) och hans sista verk kom att handla om Selma Lagerlöf (1984). Som författaren försiktigt påpekar var han, utan att någon skulle kunna anklaga honom för att vara militant feminist, en hängiven beundrare av tre framstående kvinnor, Birgitta, Kristina och Selma, om vilka han skrev sina kanske mest fullödiga verk. Sedan följde en lång period av förfall efter en flytt tillbaka till sitt älskade Värmland, ett förfall som författaren hänsynsfullt besparas oss detaljer av. Och efter hans död en närmast gravlik tystnad. Hur

¹² Behandlad tidigare i denna volym

¹³ Det vore intressant att veta hur Stolpe reagerade på förläningen av Nobelprisen till just Martinsson och Jonsson. Å ena sidan fördömdes detta av en nästan enad svensk kritikerkår som pinsamt, och det är osannolikt att Stolpe skulle ha velat delta i ett hundpack där bland annat Lagercrantz återfanns, å andra sidan hade det väl varit honom motbjudande att komma till sin fiende Jonssons försvar i detta krig av alla mot alla som den litterära tuppgården innebär

¹⁴ levande beskrivit i Lars Lönnroths memoarer, likaledes kommenterade i en tidigare volym

¹⁵ Som redan nämnt var jag frånvarande från Sverige under denna period

kan någon som så sent hade haft en permanent plats i rampljuset bli så totalt bortglömd, undrar författaren, om ej med dessa ord, i sitt förord. Fenomenet är dock inte ovanligt och tillhör snarare regeln än det bekräftande undantaget. Det levande talet engagerar betydligt mera än den kalla skriften. När det förra inte längre är vid handen, får skriften klara sig själv. Och skriften i motsats till dess författare kan inte på samma sätt påkalla sin egen uppmärksamhet utan får lita på läsarens intresse och sympati. Eftervärlden är hård och osentimental, det som överlever dess granskning förlänas med tiden patinan av en klassiker. Frågan är om något av hans verk kommer att ihågkommas generationer efter sin död, kanske hans största intresse ligger hos dem för vilken han utgör en påminnelse om en viss viktig tidsepok i deras liv.

September 30 - October 1, 2015 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden* ulfp@chalmers.se ■